

A Wanderbuchtól a munkakönyvig

CSATH BÉLA okl. bányamérnök

A céh a kézművesek, iparosok, iparszakok szerint alakult társulat, melyhez való tartozást törvény, vagy törvényes rendelet szabta meg. A céh-rendszer ősi intézmény volt, a céhet érintő ügyeket, határozatokat a céhkönyvbe jegyezték be. A céh tagjai az előljárási részéről kiállított – hatósági okiratként szolgáló – oklevél, bizonyítvány vagy mesterlevél alapján működhettek. Magyarországon az első céhek a 14-15. században alakultak, működésüket 1848-ban rendeletben szabályozták, tevékenységüket 1860-ban tovább korlátozták, majd 1872-ben megszüntették.

A céhbéli mesterré avatás egyik feltétele a közép-kortól kezdve a vándorlás kötelezettsége volt. Magát a vándorlást céhszabályzatok, helytartósági rendeletek szabályozták. A vándorlegényként eltöltött évek fontos szerepet játszottak a mesterré válás folyamatában.

Az újkorban már egy meghatározott szövegű, személyleírást adó nyomtatott okirat, az ún. „Kundschaft” (tanulólevél, szabadulólevél) használatát írták elő, melyben a tanulóéveinek mestere hitelesen tanúsította az eltöltött időt.

Mivel a „Kundschaft” csak magát az elvégzett munkát igazolta, és csekély számú személyi adatot tüntetett fel, a visszaéléseket elkerülendő a 19. századtól egy, a vándorló adatait pontosabban rögzítő irat használatát vezették be. Az 1816. július 16-i 21080-ik Rendelés szerint Magyarországon bevezették a „Wanderbuch”, azaz „vándorlókönyv”, vagy „vándorkönyv” okiratot. Ebben a hatóságok ellenőrző bejegyzései által megerősítve a mesterek hivatalos pecsétjükkel igazolták a legény vándorlásának útvonalát, a végzett tevékenységét, munkavállalásának időtartamát és a magaviseletét. Egyaránt szigorú szabályok vonatkoztak a vándor(ló)könyv tulajdonosára és a bejegyzőkre is: azt a mestert, aki vándorlegényt vándorkönyv nélkül fogadott fel, megbüntették; a vándorlónak az okiratot minden munkakezdekor le kellett adni a mesternek, aki azt a szolgálat végén köteles volt visszaadni a tulajdonosának (kivéve, ha közben az ellen büntetőeljárás indult). A vándorkönyv nem lehetett túl költséges (1 váltó forint), hogy mindenki számára megfizethető legyen a kiváltása, vagy ha elveszett vagy betelt és újat kellett váltani. A nyomdászok csak meghatározott példányszámban nyomtathattak vándorkönyvet.

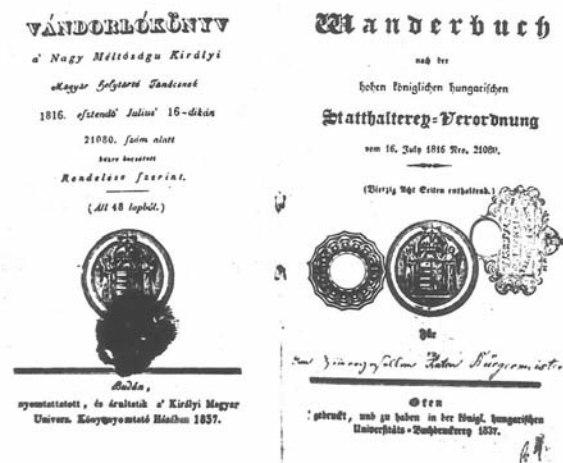
Az 1884. XVII. tc. alapján életbe lépett új ipartörvény a munkavállalók részére a „munkakönyv” kivál-

Az írás áttekinti a munkakönyv előzményeit, kialakulását, célját, és bemutat néhány példát az elmúlt mintegy két évszázadból.

tását tette kötelezővé. A hivatalos szervek (főszolgabírói hivatal, iparhatóság) a munkakönyvben a munkavállaló személyi adatain kívül a szakképzettséget és egyéb munkával kapcsolatos adatokat is feltüntették. Alkalmazásuk előtt ezzel a munkakönyvvel kellett igazolniuk az iparsegédeknek és gyári munkásoknak a szerződéskötésre való alkalmasságukat. A belépés alkalmával a munkaadó köteles volt a lényeges adatokat (munkakör, személyi alaphár, kilépés ideje stb.) bejegyezni.

1950-től a munkavállaló személye feletti ellenőrzéshez bevezették az egységesen kötelező munkakönyv-rendszert, amikor is „minden munkaképes polgárnak joga, kötelessége és becsületbeli ügye, hogy képességei szerint dolgozzék” olvasható a munkakönyv belső borítóján. A munkahelyeken előírták a foglalkoztatási nyilvántartás vezetésének kötelezettségét. Az 1951-es Munka Törvénykönyv 131. §-a szerint: „A vállalat csak olyan dolgozót alkalmazhat, akinek munkakönyve van”. A munkakönyvet a munkaviszony fennállása alatt a vállalat őrizte, hazavinni nem lehetett, csak a munkaviszony megszűnte után. A nyugdíj megállapításához szükséges szolgálati idő igazolásánál a munkakönyvben foglaltakat vették figyelembe. 1992-ig a munkakönyv fontos közirat volt, melybe csak a jogszabályok által előírt és megengedett adatokat volt szabad bejegyezni.

Az alábbiakban a MOGIM Zsigmondy Vilmos Gyűjteményében fellelhető, a vízszakmát érintően az egykori VIKUV kötelékében tevékenykedő dolgozók vándorló-, ill. munkakönyvét mutatom be.

1. kép: Vándorlókönyv 1837-ből

Bürgermeister Antal kétnyelvű Wanderbuchját, azaz vándorlókönyvét (1. kép) 1837-ben Budán a Királyi Magyar Unvers Könyvnyomtató Házában nyomtatták és árulták. A könyv 2. és 3. oldalán lombdíszsel övezett koronás magyar nagy címer látható. A 48 lapból álló okmány tartalmazza a vándorlókönyv birtokosának személyi adatait (név, mesterség, életidő, vallás, magasság, haj, szakáll színe, ábrázat, különös ismertetőjelek) és „tulajdon keze írását”. A 6 pontból álló „Szabályokban” (2. kép) előírták a három éves vándorlási időtartamot, a „koldulástól való tartózkodást” és visszatérés után a Fellebbvalóságnál való jelentkezést és a könyv bemutatását. A könyv hamisításának büntetését az utolsó pont foglalja össze.

Szabályok,

mellyekhez magót a Vándorló, érdemleltű büntetés alatt alkalmaztatni tartozik.

1. A Vándorlónak különös Felügyelők Engedelm nélkül a Császári Királyi Erőszakos Tartományokból kimenni nem szabad.
2. Kötetes és a Vándorlókönyvre jól vigyázni, és azt mindenik Felügyelőnek Feltehetően megmutatni, akár ott munkát keresen, akár nem, a Vándorlónak október bemutatni.
3. Kötetes a három esztendő meggyeztetett vándorlásnak szolgáló bizonyos munkákat tölteni, és érte, valamint magyarázatot is, a kötetes tanúságokat a Vándorlókönyvre kiratni, és magót a köldüléstől meggyeztetni.

Regeln,

welche der Wandernde bei Vermittelung angesehener Erzehe zu beobachten haben wird.

1. Dem Wandernden darf ohne Erlaubnis von den Aufsichtigen Gekleideten die A. B. Gekleideten nicht wecheln.
2. Er ist verpflichtet auf dem Wanderlauf wohl Acht zu geben, und dabei fallen bei jedem Auftritte, ob er Arbeit auftritt, oder nicht, zum Auftritte verpflichtet.
3. Die bewilligte Wanderzeit von 3 Jahren in nächster Arbeit zu geben, und sich in gleichbedeutende Sprachen zu verstehen zu lassen, ist.

2. kép: A vándorlókönyv „szabályai”

A vándorlókönyvet Bürgermeister Antal 1838-ban váltotta ki. Budán kezdett, majd 1842-ig bejárta Nyugat-Európa nagy részét (időrendben: Bécs, Graz, Prága, Drezda, Lipcse, Schwerin, Hamburg, Hannover, Frankfurt, Strasburg, Bazel, Bonn, Genf, Párizs, Stuttgart Augsburg, Linz városok). Mindegyik helyen a foglalkoztató hatóságok hivatalos pecséttel igazolták az eltöltött időt. A tanultakat hazatérve a kút-fúrás, később a főváros vízellátásának területén kamatoztatta.

3. kép: Posch Jenő géplakatossegéd munkakönyve

Posch Jenő géplakatos segéd által 1919. június 24-én kiváltott 48 oldalból álló munkakönyvét (3. kép) a „Budapesti áll. felsőipariskola biz. és működési biz.” állította ki. Az első oldal jobb felső sarkában a 30 filléres illetménybélyeg látható. (A bejegyzések

szerint Posch Jenő a Ganz és Tsa Danubius hajógyárban lakatosként dolgozott 1920. II. 10 – 1922. VII. 1 között a vállalat más-más üzemegységeinél, az „Egyezmény” szerinti bérezéssel.) A munkakönyv végén az 1884. évi XVIII. t. cikkbe iktatott ipartörvény „A segédekről”, „A gyári munkásokról” és „Az ipartestületekről” szóló fejezetek találhatók.

Jeney Gyula kút-fúró segédként 1940-ben kapott először munkakönyvet a Budapesti Kút-fúró Ipari Hatóságtól. A 4. képen látható munkakönyve a Szikra Nyomdában készült és 1950. VIII. 4-én állították ki a budapesti Mélyfúró Nemzeti Vállalatnál. A szakképzettségre és iskolai végzettségre vonatkozó első bejegyzés „Bemondás alapján” történt, majd hivatalos pecséttel igazoltan került be az okl. fűrómester és a mélyfúróipari technikus bejegyzés. A további oldalakon a jutalmak, elismerések, beosztások helye és időpontja (a VIKUV-tól ment nyugdíjba 1986. II. 10-én). A munkakönyv végén 10 pontban szerepelnek a munkakönyvvel, a munkáltatóval és munkavállalóval kapcsolatos előírások.

4. kép: Jeney Gyula munkakönyve

Nem mondható, hogy a munkakönyvekben minden benne van, ami egy embert jellemez. De fontos adalékok jelentenek, és mindenképpen közelebb visznek az életpályához, a szakmai karrierhez és a személyes sors megítéléséhez.

IRODALOM

- Epizódok egy vándorlókönyv történetéből (PTE <https://tgyoblog.wordpress.com/2014/06/16/>)
- A munkakönyv története (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár: www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar 2016. III. 12.)
- Radnai J.: Drégely László munkakönyve (A Mi Múzeumunk 2009. 4. sz. 25. o.)
- Schwartz Lné: Adalékok „Az első hódmezővásárhelyi kút 100 éves évfordulójára” cikkhez. Bürgermeister Antal munkássága. (VIZKUTATÁS 1984. 4. sz. 27-28. o.)
- Céhek (Révai Nagy Lexikon 1912. IV. k. 345. o.)
- Vándorkönyv (Révai Nagy Lexikon 1925. VIII. k. 779. o.)
- Munkakönyv (Az Athenaeum Kézi Lexikona. 1968. 2. k. L-2 1212. o.; Révai Nagy Lexikon 1916. XIV. k. 96. o.; Révai Új Lexikon 2004. XIV. k. 716. o.)

Csath Béla vasokleveles bányamérnök, az OMBKE tiszteleti tagja, számos egyesületi és szakmai témájú cikk és könyv szerzője. 1975 és 2009 között 34 éven át volt a VIKUV, majd a MOIM Zsigmondy Gyűjteményének gondozója. Az OMBKE Történelmi Bizottság tagja.